

Muanis Sinanović

SRĐAN KOVAČEVIĆ

»Tovarna je mikrosvet,
reprezentacija sveta,
ki ga sicer poznamo.«

Tovarne delavcem (Tvornice radnicima, 2021, Srđan Kovačević) je eden najbolj vznemirljivih dokumentarcev, ki jih je bilo mogoče videti na letošnjem Festivalu dokumentarnega filma (FDF) v Ljubljani. Člani žirije FIPRESCI smo ga nagradili na zadnjem filmskem festivalu v Motovunu. Predstavi zgodbo delavskega lastništva v tovarni ITAS, njegov največji dosežek pa je, da s pozornim pogledom zabeleži dramo kapitalizma, njen vpliv na vsakdanje ljudi, in jo vključi v umetniško produkcijo kot bistveno temo. Istočasno dobi mo vpogled v določeno lokalno delavsko kulturo, ki sega od dialektja in slenga do dromljajočih zvokov tovarne in loma svetlobe skozi njena okna. Film je etabliral tudi prekaljenega in karizmatičnega sindikalista Dragutina Vargo, ki režiserja spremlja na pogovorih in festivalih.

Z režiserjem Srđanom Kovačevićem sem se imel priložnost neformalno pogovarjati že v Motovunu. Pri njem ni razlikovanja med resnostjo in sproščenostjo ter prijetnostjo pogovora. Ob njegovem gostovanju na FDF sva ponovila vajo s tem intervjujem.

**

Vtis imam, da je dokumentarni film v vzponu, da se razvija in postaja inovativnejši. Med izvirnejše novejšje dokumentarce prištevam tudi **Tovarne delavcem**. Zdi se mi, da je čas dokumentaristike nastopil tudi zato, denimo, ker imajo ljudje svoje snemalne naprave, s katerimi parirajo *mainstream* medijem, v dobrem in slabem. Se tudi tebi zdi, da se v svetu dokumentarnega filma nekaj dogaja? | Mislim, da se stvari premikajo mnogo širše. Človeška percepcija resničnosti je vedno bolj posredovana s podobo, tehnično podobo. Pravzaprav se film kot tak, objekt, ki smo ga percipirali v kinu ali na televiziji, zelo spreminja. Mislim, da ga mlajše generacije vidijo popolnoma drugače. Poglej družbena omrežja, recimo idejo *storyja*; *storyji* so pravzaprav sesta-

vljeni iz kadrov, ki tvorijo film. To je nova perspektiva, kakršne nihče ni pričakoval. Nihče si ni mislil, da bo film nastajal pred našimi očmi, z našimi napravami – ne da bi ga kdorkoli ustvarjal kot celoto, temveč se celota ustvarja sama. Ko na festivalih opazuješ tradicionalno obliko percepcije filma, je na njih v splošnem prisotna starejša publika. Ko sem se leta 2000 vpisal na akademijo in smo začeli z *Motovunskim filmskim festivalom*, ki je nastal leta 1999, sta bili dve tretjini občinstva stari med 16 in 30 let. Bilo je popolnoma neverjetno. Večinoma nisi mogel najti vstopnic za film na dan predvajanja, ker je bilo vse razprodano. Pod Motovunom so ljudje kampirali vsepovsod, sam kamp je bil premajhen. Ko pa zdaj prideš v Motovun, tam mladih ljudi ni več. Očitno se je v dožemanju filma nekaj spremenilo. Seveda, tudi korona je pri tem odigrala vlogo. Ne vem, kako bodo festivali preživeli prihodnjih deset ali dvajset let.

Filme, ki jih danes delamo, konzumirajo v glavnem starejši beli ljudje. Vprašanje je torej, za koga delamo te filme. Meni bi bilo zanimivo videti podatke s *streaming* servisov: koliko mladih ljudi gleda dokumentarne filme in katere vsebine dokumentarnih filmov. Ljudje so se navadili na imperativ zabave. To seveda ni nič novega, ampak je danes eksplodiralo. Kako neke resnejše teme in uvide vanje predstaviti mlajši generaciji, ki šele prihaja in bo v prihodnosti vladala svetu. Mislim, da je to velik izziv. Videti je veliko razliko med filmi, ki zmagujejo na festivalih in so relativno dolgi, recimo **Gospod Landsbergis** (Mr. Landsbergis, 2021, Sergej Loznica), ki ima po moje sicer določene politične probleme, a osvaja številne nagrade. Ko pa pridejo ljudje na projekcijo, je publika v glavnem stara štirideset in več. Še pred petnajstimi leti smo imeli mlajšo publiko. Sam zares nimam enostavnega odgovora na to, kar me na nek način intrigira. Način, na katerega sam delam filme, večinoma ne gre več skozi pri mlajši populaciji. Vprašanje pa je, kaj se bo zgodilo s prihajajočimi generacijami.

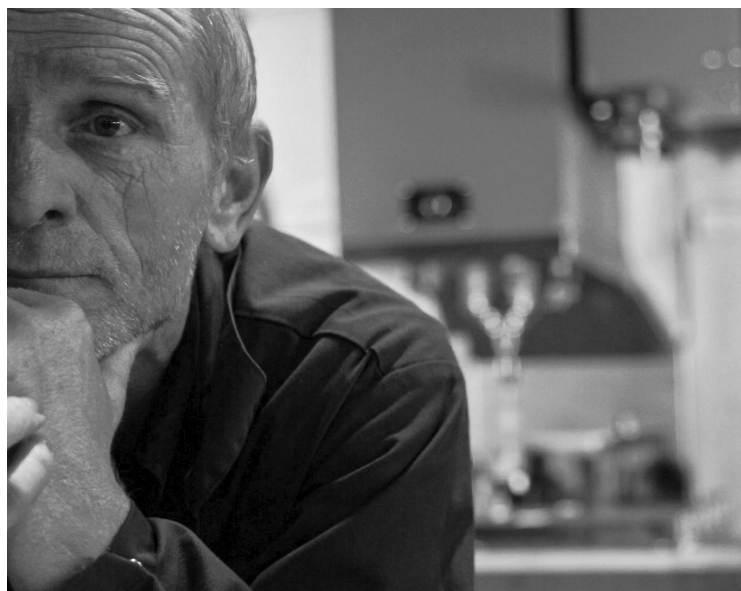
PLAKAT ZA FILM TOVARNE DELAVCEM | 2021

»Človeška percepcija resničnosti je vedno bolj posredovana s podobo, tehnično podobo. Pravzaprav se film kot tak, objekt, ki smo ga percipirali v kinu ali na televiziji, zelo spreminja.« –SK

Gledalci v zvezi s filmom **Tovarne delavcem** v glavnem omenjajo zunanjo, politično dimenzijo. Meni pa so zelo zanimivi tudi različni kulturni, estetski, politični elementi: od dialektov, ki se mešajo, zvoka tovarne, različnih delavskih običajev. **Koliko je ta aspekt pomemben tebi?** | Nisem se pretirano ukvarjal s tem. Zares mi je bil politični vidik najpomembnejši. Ampak ko sem prišel v tovarno, sem videl posebno scenografijo, svet, ki je bil nov, drugačen tudi zame. Ta odločitev, da v toku snemanja ne zapustim tovarne, je prispevala k določeni estetiki. V stoo-semdesetih dneh snemanja nisem niti enega dne preživel zunaj. Tovarna je mikrosvet, reprezentacija sveta, ki ga sicer poznamo.

Znotraj *mainstream*, buržoaznega pojmovanja umetnosti, v katerega smo vsi interpelirani – tega ne mislim moralistično, temveč zunanje, objektivno – se odnosi v glavnem odvijajo znotraj družine oziroma neke meščanske institucije; delovno mesto pa je iz te sfere izrinjeno. V filmu se mi zdi zanimivo, da so ti odnosi med delavci, med njimi in direktorjem, zelo čustveni in psihološko kompleksni. Ali to pomeni, da se lahko podoben princip delanja umetnosti, kot ga poznamo iz *mainstream* romana in filma, aplicira tudi na delavski film in širšo delavsko kulturo? | To bi bilo težko pričakovati; danes lahko vsakdo snema, omejitve v distribuciji tega tipa materiala pa so vedno večje.

Sam sem denimo želel delati z ženskami v tovarni ITAS, z delavkami; tamkajšnjih delavk je malo, okoli deset odstotkov. Želel sem delati z njimi, recimo s čistilkami, ker jih nisem uspel dobiti in kvalitetno reprezentirati: nisem uspel posneti scen, za katere bi vedel, da bodo gotovo končale v filmu. In potem sem pomislil: če jih ni v strukturi filma, bi lahko z menoj delale pri njem, dale sugestije, kaj predlagale, skupaj bi lahko gledali surovi material, skupaj razmišljali, videli, kaj in kako. To pa se je izjalovilo, ker nismo mogli najti termina: ena ima recimo otroke, druga dodatno delo in tako naprej. Ta proces se nikakor ni začel.

Reči želim, da je vse to precej kompleksno, ker imajo delavci tudi svoje zasebno življenje; težko se je organizirati in vprašanje je, ali sploh želijo tako participirati v kulturi. Te stvari se pogosto idealizirajo, lahko je govoriti o participaciji, demokraciji na delovnem mestu in umetnosti, pravzaprav so to zelo kompleksni in dolgotrajni procesi, v katerih moraš imeti zainteresirane delavce, ki se bodo s tem ukvarjali. Že na začetku mora biti pristen interes. Težko pa je, če tega širša skupnost že v izhodišču ne nudi v svojem programu, kakor je to nudil socializem, ki je vnašal kulturo na delovno mesto, recimo simfonične orkestre, ki so igrali v tovarni, filmske projekcije v tovarniških dvoranah, kino skupine, pisateljske skupine.

Če tega ni, ljudje dojemajo, da se kultura dela zunaj njihovega razreda, sami pa participirajo s svojimi mobiteli, *storyji*, komentarji. Ljudje na žalost mislijo, da tako poteka participacija v družbi. Trenutno ni političnega izobraževanja, ni realne možnosti, da bi delavci res sodelovali v tem. Niti filmski svet tega ne anticipira. Vemo, kako se danes delajo filmi; če hočeš uspeti na zahodu, moraš delati individualni film, morda film s svojo družino, kjer si sam protagonist, z osebno temo, posebej če si ženska, LGBT, manjšina, odvisno od tega, kakšni so interesi filmske skupnosti, zdaj je to Ukrajina. Drugačen tip filma je zelo težko delati.

Med dramo tovarne ITAS, ki jo spremljamo, se vzpostavi antagonista; to sta bivši direktor in zdajšnji, Varga. Pri bivšem direktorju, ki je, kot kaže, izčrpaval podjetje in delal proti delavcem, me fascinira, da vendarle vse skupaj doživlja nekako čustveno. »Vseeno sem se trudil, bil sem dober ...« Nima hladnokrvne manedžerske osebnosti. Kako si ti gledal nanj? Ali je film iz Varge naredil neke vrste zvezdo? Ne nujno v moralističnem smislu, morda tudi v dobrem, morda namreč celo potrebujemo take zvezde. | Sam sem resnično poskušal razumeti pozicijo vseh znotraj kolektiva. Ena je pozicija delavcev, druga je pozicija direktorja in tretja je perspektiva Varge. In zares lahko vse perspektive razumemo. Ko govorimo o direktorju, ne verjamem, da je zares želel uničiti podjetje. Res-

nično je imel neko svoje razumevanje položaja, videl je, da je ključ v boljšem delu delavcev ter v določenem načrtu investicij. Poskušal je posodobiti tovarno, jemal je kredite za nove stroje, kar lahko vsakdo razume. Težko se je s starimi stroji uveljaviti na globalnem tržišču. Ali je ob strani spletkaril ali pa sklepal neke dogovore v škodo podjetja, ne vem. Kar je videti v filmu, sem videl tudi jaz; tako kot drugi sam nisem videl ničesar črno na belem. Na drugi strani je pozicija delavcev, da skrbijo za svoj osnovni prihodek, plačo. To je seveda popolnoma razumljivo, po drugi strani pa, če delavcev ne izobražuješ in se z njimi ne ukvarjaš – in nikogar ni, ki bi to počel –, se bodo oni seveda ukvarjali sami s sabo: kako doseči svojo plačo in če je prišla pravočasno. Na tretji strani je Varga nekakšen *spiritus movens*, politično bolje razume stvari in ima določeno vizijo; vendarle pa ne more en človek spremeniti kolektiva. Prej ali slej mora priti do nekakšne strukture, vpletenih mora biti več ljudi.

Mislím, da je to ključno vprašanje tudi danes. Ali prihajajo nove sile, ki delijo vizijo Dragutina Varge po delavskem združništvu, ki bi pravzaprav imeli moč, da to skušajo narediti? Kajti stvari se ne bodo zgodile same. Sam sem v filmu res skušal biti iskren, razumeti pozicijo vsakogar. Stvari nikakor niso črno-bele. Stvari so zelo sive in kompleksne. Samo majhni premiki znotraj teh petdesetih odtenkov sive delavskega lastništva lahko pripeljejo do izgube položaja direktorja in večjih sprememb.

Film je v javnost pravzaprav prinesel turobno perspektivo delavskega lastništva. In čeprav je to na prvo žogo negativno, je njim pravzaprav olajšalo položaj. Sami so rekli, da je tako, in zdaj je to njihova začetna pozicija. Lahko rečejo: poskušali bomo bolje. In če je položaj zdaj obupen, če je nas prikazal kot take, se bomo zdaj potrudili stvari prikazati drugače in jih popraviti. Vidim, da se to dogaja pri Vargi, kar mi je zelo všeč, kot produkt filma in umetnosti. O tem nisem razmišljal prej, vendar se je izkazalo, da je to rezultat določene iskrenosti, tega, da ne olepšujemo stvari. To je nekaj, kar me je razveselilo – še ena delovna zmaga (*smeh*).

»Sam sem v filmu res skušal biti iskren, razumeti pozicijo vsakogar. Stvari nikakor niso črno-bele. Stvari so zelo sive in kompleksne.« –SK